

Магомед Найманов

КУЪНЛИ ТУЪНЛЕР

Магомед Найманов

КУЪНЛИ ТУЪНЛЕР

Ятлавлар

РГБУ «Карашай-Шеркеш
республикалык китап баспасы»
ЧЕРКЕССК
2012

84(2Рос-Нор)6-5
Н 205

«СОЛНЕЧНЫЕ НОЧИ» — первый поэтический сборник Магомета Найманова. Содержание книги составляют стихи для детей, философская лирика и переводы.

Н $\frac{4802490200-11}{9П1(03)-2010}$ 11—2012

ISBN 978-5-7289-0296-6

- © Найманов М. Я., 2012
- © РГБУ «Карашай-Шеркеш республикалык китап баспасы», 2012

Анама

Алла берген омирди
Балаларга багыслап,
Аямадынъ озинъди...

A decorative rectangular border with sunburst patterns in each corner. The sunbursts are composed of multiple black lines radiating from the corners towards the center of the page.

КУБЧАЙЛАЧИ

Куьнайлан

Шешек атса куьнайлан —
Куьнге бети аьр заман.
Куьн каерге барса да,
Ол карайды артыннан.

Куьн кавысса, кеш болып,
Куьнтуварга бурылып,
Куьн тувганды саклайды,
Йол басыннан баслайды.

Куьн мен бирге айланган,
Аты болган куьнайлан.
Папай-асы бек майлы
Балаларга пайдалы.

Токыш

Мен токышты суьемен,
Ога оьлен беремен.
Анъламайман неге ди,
Ол оьленди емейди.

Каргып-кашып кетеди
Эм анасын эмеди.
Ол тез оьсип кой болар
Эм отарга косылар.
Мен де уыйкен боларман,
Токышымды багарман.
Юни уыйкен болганда,
Оны кыркып аларман.
Абай юнди ювады,
Кептирмеге яяды.
Кепкен юнди ол тарап,
Томпаклайды аялап.
Кол уршык пан шыйратып,
Ийиреди узын йип.
Мен ол йипти орайман,
Абайыма ярайман.
Ол ийнелер алады,
Коззилдиригин салады.
Уста коллар биледи,
Алгасамай тигеди
Ахыр-туурли уйыкшык
Эм де йылы колгапшык.
Эш коркпайман мен кыстан
Ондай йылы уйык пан.
Эгер коллар тонъсалар —
Колгапшыгым куткарар.
Сондай токъш пайдалы —
Аьдуйвлермен мен оны.

Бузав

Кеште тувар тугьседи,
Сыйыр уйге келеди.
Ол сав куьнди отлаган,
Тойып келген яйлактан.
Анам шелек алады
Эм сыйырды савады.
Анъ шыгартып шелектен,
Суьт шыгады эмшектен.
Мен савганды карайман,
Берк бузавды ыслайман.
Анам савып болганда,
Келди дирет бузавга.
Бузав исин биледи —
Туййип-туййип эмеди.
Тойганлай ок, ойнаклап,
Ол баслайды каталап.
Базласып па торгай ман
Бир болады азбар ман.
Оны кувып ыслайман,
Авласына капайман.
Анам мени мактайды,
Йылы суьт пен сыйлайды.
Хайыр этип исим мен,
Оьктемсиймен оьзим мен.
Ясым кишкей болса да,
Мен куллыкты суьемен.
Кайдай кыйын болса да,
Уьйде ярдам этемен.

Елмавыз

Шылпувыр — шылпык,
Кобзлери йырпык,
Елмавыз заваллы
Балаларга ашувлы.
Коркпайдылар эш оннан,
Кобредилер кинодан
Ахыр-туурли тамаша,
Энди баъри баска ша:
— Бакырганнан йок пайда.
Меннен корккан, ах, кайда...
Не корккан: соьлегилер,
Эректен ок коьрселер,
Ысляклар камалап.
Байлап мени аркан ман,
Кыдыртарлар орам ман,
Аькетерлер ян-якка,
Болаякпан маскара,
Калып басым казага.
Калмайым да корлыкка,
Оннан эсе йорыкка,
Эртегиге кетейим —
Бир ийгилик этейим.

Папай

Халк авызыннан

Ва-вай папай!
Каравылшы — Капай.

Агроном — Кемай.
Председатель — Сымай.
Казаншы — Тотымай.
Баърисиде — Жымай.

Савыскан

«Дань» — деп мылтык атылган,
Саъспеклеген савыскан.
Эм йыры да авыскан:
«Тра-та-та» дейик орнына
Ол «ку-кук» деп кышкырган.

Тайым

Туман туъскен ойпатка,
Тогерек болган бап-баска.
Тайым меним ак каска,
Ак туманда адаскан.

Тотыгус

Оыпкелеген оыктем тотыгус,
Косылмайды азбар кусларга,
Ярамайды ога ортак конаша —
Уыйкенсиген-ав, тавыктынъ
кардашы.

Боьдене

Элбетте, ярасык билбилдинъ сарнавы,
Яшавды оьрметлейди оьнер йырлавы.
Тек меним юрегиме бальзам эм дарман,
Кобринмес боьденединъ йырын тынъласам.

Йырлай болса ол — дуныяда тынышлык,
Яшав аьлемет, йок кайгы-кавыфлык.
«Пыт-пылдык! Пыт-пылдык!» — ййылады ерге,
«Бир казадан кутылдык!» — деп,
Куванаман мен де, оны ман бирге...

Собалак

Эне юри иесиз собалак,
Тапса, шексиз, оьгизди ашаяк.
Куры кабырга, этсиз сыйрагы,
Йыртык кулагы, юни ябагы.
Ама эркин басына ол айлак,
Суйсе — ятаяк, суйсе — тураяк,
Суйсе — юбанып, торгай куваяк,
Тойса — эсапсыз кувнак болаяк.
Мине шапты ол, атты абалап,
Мине кайтты, куйрыгы кайкалап.
Биледи шайпак: кызыл коьзлери,
Терезеден, дирилдеп тизлери,
Кобрмесин деп бирден иеси,
Карайды ясыртын япалак уй маьскеси.

Соқырюмыран

Ер астында яшайды оымири соқырюмыран,
Коьрмейди куьн ярыгын, онынъ коьзлери капалган.
Онынъ барлыгын билдиреди тек кишкей тоьбелер,
Оларды да аьдемлер тек суьринсе коьрерлер.
Не этеди ол, калай ды аьли, сорайсынъ несин?
Ога да берген-ав Кудай яшавдынъ бир маьнесин.

Сув тасыган

Ярбас толы аьдемге,
Каладылар сейирге:
Тавда явган явыннан
Йилиншик сувы тасыган.
Сыймайды ол ягага,
Тап кутырган аздаа.
Уьйириллп каргыйды,
Кийик аттай оргыйды.
Баьри онынъ колында:
Рас болганды йолында
Шайып алып кашады,
Ярга урып шашады.
Каты агын сувында
Не коьрмессинъ толкында:
Мине шапшак, эне топ,
Баьриннен де коклык коьп.
Мине арба арысы,
Тал теректинъ яртысы.
Онда — карга уясы,
Сувга кеткен баласы.

Ахыр-туърли баъпишлер,
Янъылар эм эскилер,
Косаксыз эм косаклы
Юзип келген не шаклы!
Тасып шыгып ягадан,
Ой авылын сув алган.
Адалаган аьдемлер
Бийиклевге мингенлер.
Кайбиревлер малларын,
Эшкилерин, койларын
Шыгарувда тик ярдан...
Сакла, Алла, казадан!
Авыр аьлде калганлар
Кедештеги тавыклар,
Куткарады конаша.
Балаларга — тамаша!

Шеншек*

Мен шеншекке минемен,
Аьри-бери тебемен,
Ушып коькке кетемен,
Булытларга етемен.
Ух!

Шеншек артка кайтады,
Мени бирге тартады.
Булыт коькте калады,
Ел бетиме урады.
Ух!

* Ш е н ш е к — шенъылшек.

Юрек туры шыкпага
Куванганнан, коркканнан.
Берк ыслайман арканнан,
Яне коькке ушаман.
Ух!

Коьринеди йогардан —
Бала толган сувяга да,
Йылтырайды Йилиншик,
Усап узын йыланга.
Ух!

Ушкан сайын яньылай,
Мен аьр затты коьремен,
Суьйингеннен коьргеннен,
Шеньшилемен арымай.
Ух!

Мине дослар келдилер:
«Бер бизге де!» — дедилер.
Мен шеншекти токтатып,
Йолдасыма ыслаттым...
Эх...

Шомака

Шай ишпеге бар касык
Бир-бириннен ярасык,
Шешекли эм шешексиз,
Безекли эм безексиз.

Ялатылган алтынсув,
Керек тувыл базласув!
Эх, ярайды бек мага
Эски моры шомака!

Бурынгыдан ол калган,
Бир заманда ак болган,
Ак йоькеден йоьнылган,
От ялында йылынган.

Кайкымойын эм терен,
Эгер оны ман ишсень,
Таьвесесинь тез шайды,
Кувандырып абайды.

«Йигитлерден экенсинь,
Бой тарткансынь, оьскенсинь,
Аьперим!» — деп айттырып,
Ийинимнен кактырып.

Кеме

Язгы явын азбарды
Толкынласкан коьл эткен.
Коьлде кемедей шынты
Шайкалады элекен.

Дунья шетке бармага,
Мен кемеге минемен.
Толкынларды ярмага,
Куьндиктен этемен елкен.

Енбил-елпуув елемик
Елкениме толады.
Кеме, тап аккумулятор кимик,
Алыс якка ушады.

Алыс якта тамаша:
Шымдай кара аяклар,
Биздегиннен баска ша
Ахыр-туурли айванлар.

Курткашыктуус торгайлар,
Ал-йогердей табият,
Купелеклер, балыклар —
Эртегиден аяр бир зат!

...Бирден келген «штормнан»
Кеме коьлге батады,
Ама йигит капитан
Куткарылды казадан!

«Сувга шомдынь!» — деп анам
Элекенди алады.
Элгезерлик кызыгым
Тек ойымда калады.

Куры кийип, шай ишип,
Ойларыма кайтаман.
Юрекке оьпкем синьип
Мен анама айтаман:

«Уйкен болсам, кенем де,
Мен кемеге минермен.
Уьмит турса эсимде,
Алыс якка кетермен».

Ел

Кеше-куьндиз токтамай,
Ел эседи арымай.
Акашады папакты,
«Так» — деп ябар капакты.

Ол кувады кушундай,
Авыр кара булытты,
Тамам меним тобымдай,
Тыгыртады камбакты.
Алып кашар, кырсыздай,
Йолга туьскен аьр затты.

Ама аьдем акыллы —
Елди юмсап уьйренген.
Эне туры куватлы,
Доьрт канатлы туьйирмен.
Ел канатын бурады
Эм бийдайды тартады.

Ел, егилип елкенге,
Шет-кыйырсыз денъизде
Алгасайды эрекке
Канатланган кемеде.
Кеме, кесип авады,
Тамам кустай, ушады.
Астындагы толкынды,
Фонтан этип шашады.
Коьк толкынды как ярган
Минсем экен кемеге:
Меним яным ымтылган
Дуныя шетин коьрмеге.

Рауль

Йылдан-йылга яшавдан
Безермен деп ойладым.
Дуныядынъ маънеси
Яслыкта деп санадым.
Тек карайман — янъылдым...
Бесиктеги уныгым
Куыш береди янъыдан.

Уянганлай, ол, куълеп,
Йылы мага карайды,
Туъс коьргенге усайды,
Яхшы болса ярайды.
Онда кужыр затларды
Мен де бирге коьргендей,
Куванаман, оьпкишлеп.

Аяк басса, калакай
Тыгыртарман шатадан.
Коьз тиймес деп ятлардан,
Алып дува молладан
Мен мойнынъа тагарман,
Тилек тилеп Алладан:
«Сакла оьзинъ Сен, Кудай!»

Курттавыктай, мен тамам,
Ушып оьзинъ турганша,
Каты аяк басканша,
Тыска эсик ашканша,
Дуныяга шыкканша,
Тувра йолды алганша,
Яваплыман мен, балам!

Япалак кар

Кар, кар, япалак!
Ак шыбындай, ушады.
Кийимингѣ конады,
Уйирилип алады,
Тобгеректи ябады.
Авыл болган аппа-ак!
Кар, кар, япалак!

Кар, кар, япалак!
Ерди куымис ювыркан
Йылтыратып каплаган.
Яз бойында арыган
Ерим тыныш уйклаган.
Не аьлемет сейир шак!
Кар, кар, япалак!

Кар, кар, япалак!
Дерис-мерислер кайда —
Мектеб буьгуьн байрамда!
Бала баьри азбарда
Кар сыбалап ойнавда.
Кобньиллери бек кувнак.
Кар, кар, япалак!

Кар, кар, япалак!
Ясы уйкен балалар
Карбабайды курганлар.
Эски шелек басында,

Кызыл пыхы бурнында,
Копар болды кар куршак!
Кар, кар, япалак!

Кар, кар, япалак!
Ким олтырар уйинде –
Баъри шана тебуувде!
Не кызыклы, йигитке,
Каты келип кыр тиктен,
Кобмилмеге куъртикке!
Шав-шув толы кар каснак.
Кар, кар, япалак!

Кар, кар, япалак!
Асантайда йок шана.
Кайгырмайды ол ога –
Элекенге минеди,
Шана этип тебеди.
Йигитлигин этеди –
Баърин озып кетеди!
Кар, кар, япалак!
Бар ма кыстан аьруув шак!

Юлдызлы кеше

Кобкте ай –
Алтын калакай.
Юлдызлар –
Шашылган ынжы.
Аьжи Йол –
Агылжыр шынжыр.

Етеген —
Толы шомака
Шай куюды аякка.
Сабын ерге кадамай,
Куьзетшиге уйкы йок,
Каьрипке.
Тувса Уьлкер —
Боьри уьркек,
Келер куьз,
Билемиз.
Тань юлдызы деп
Айттырган,
Тувса Шолпан,
Атар тань
Бираздан.
Яйнайдылар юлдызлар,
Тань атканша айланып,
Темир Казыкка байланып.

ΚΕΜΜΥΡ

АВЫЛЫМ

Язгы туьнде юлдызлар шыкканлар тизилип,
Кокь шетине янгы ай янаскан суьзилип.
Янтаяды куьзетте отлаган йийрен ат,
Уйкламайды, ойлайды ятлавын Ямболат.

Токтамастан шыгады Йиншиктен сол бир ань,
Эгезе мен туьседи йылысып бизге тань.
Кокьшил енйил туманнан шешинди тав этек,
Асыгады каьри мен балшыбын эртерек.

Алысады уьмит пен эгинши кырында,
Эм мактайды авылын обзининь йырында.
Шалысады моллыкка ногайым арымай,
Бос калдырма уьмитин халкымнынь, Сен Кудай!

Сырага

Калай аьруьв дуныя, сен караш,
Кокь — юлдызлы дерия, сукланаш!

Эне ушты коьк юлдыз — айт мырад!
Эм наьсипли болармыз сол сабат.

Эгер наьсип кешиксе — йок оьпке,
Уьлгирер ол келмеге аьли де.
О, заман коьп бар бизде оьмирде,
Куванармыз, Кудай берсе, неше де.

Кыйынлыкка шыдармыз биз бирге,
Аьсиретке эш бармаспыз есирге.
Бактымызды алармыз биз колга,
Шалысканда табармыз сырага.

Уьмитимиз, аьр дайым, бос болмас,
Ярдам этсенъ, Кудайым, Сен бираз.

Куьзги куьйлер

Куьздинъ сонъы, йылдынъ сонъы —
Келеятыр кыс.
Неге экен, бу яшавдан
Арыганмыз биз.

Кеттилерме экен кайтпаска
Наьсипли куьнлер?
Калдыларма экен алдыда
Уйкысыз туьнлер?

Шыдаялмас сувык елге
Сары япыраклар.
Заман келсе, буьрленерлер
Яне бутаклар.

Солай туызген дуниядынъ
Кудай кезуьвин.
Эш бирев де окыялмас
Манълай язувын.
Мен сенемен, кувнаклы куьн
Айланып кайтар.
«Наьсиплилер» деп, бизге де
Коьргенлер айтар.

Эм шыгармыз, кол ысласып,
Уьйден экевмиз:
Маь, каранъыз, куьншилер,
Наьсиплимиз биз!

* * *

Ава тамам сисе-ав,
Коьзалар* таза.
Йылтырайды Аскар-тав,
Усап алмазга.

Кубыла ушкан турналар
Оьрде йогалган.
Аманласув йырлары
Кулакта калган.

Сувягада уьй казлар,
Мойынлар созып,
Карайдылар алыска,
Коьзлери кызып.

* Коьзалар — горизонт.

Йыршы куслар ушканлар,
Калган тек шымшык.
Койылганлар сарнавлар,
Авада — тынык.
Кыр куллыгы кутылган —
Беженде аслык.
Шалынмайын тек калган
Добнъил камыслык...

* * *

Йылтырайды ярык куьн
Булытсыз коькте,
Тек йойганлар карувын
Саьвлелер куьзде.

Ерди енъил юркандай,
Япкан сабырлык.
Эм ушады асыкпай
Шайтан-шымылдык.

Шувак куьнлер турса да,
Коьлде йок бака.
Онынъ явы кутан да
Ушкан узакка.

Оьрде бозлап йылайды
Адаскан кырлув.
Юреклерди тырнайды
Ялгыз бакырув.

Ак яювдай яйылып,
Тосселген туман.
Ойнаклайды, айгырсып,
Йылкыда кунан.

Сары явлык байлаган
Басына тогай.
Ясыл болып тек калган
Оъктем карагай.

Койы болып коьринер
Эректен агаш.
Ювык барсанъ, тереклер —
Кыппа-яланъаш.

* * *

Кырда язгы аьрекет
Келимли болган.
Этпес бирев аьсирет —
Берекет заман.

Баьри ислер биткенлер —
Басларлар тойлар.
Наьсип тилеп, ишерлер
Боза ногайлар.

Ойын, куьлки, завькланув
Сыймас азбарга.
Толкынласып яс ырув
Шыгар орамга.

Яс-явкага сукланып,
Кобзлеринъ тоймас.
Бийимеге шақырып,
Аяклар коймас.

Йигитлерди коьтерип,
Ишерлер яслар.
Куьрсинерлер, эскерип
Яслыгын, картлар.

Сабыр сенинъ кылыгынъ,
Алал ногайым.
Кереккенде, курманынъ,
Шексиз, болайым.

Куьз

Сары япырак,
Куры бутак.
Сувыклы ел,
Сызгырык тел.
Явын узак,
Тыста — батпак.
Кийим — шуьйде,
Олтыр уьйде.
Кыскарган куьн,
Узайган туьн.
Сандырак туьс,
Куьз...

Туман

Туьсти туман...
Сейир заман:
Калкып тынык
Эм сабырлык
Келген ерге
Эм оьрге.

Коьремиз биз:
Куьппе-куьндиз
Таныс затлар
Йогалганлар.
Аьр бир келбет —
Аьлемет.

Шыккан даваз
Узак бармас,
Тез ок тынар.
Инсан ойлар —
Уьйкен ювыркан
Нык баскан.

Куьннинь коьзи
Куьшсиз оьзи —
Туман кувьп,
Куьнъирт болган,
Ерге, сувьп,
Шайьлган.

Бавда янган
Япырактан
Туьгин шыгып,
Бувдакланып,
Ак туманга
Косылган.

Йок сарнавлар;
Сессиз куслар —
Бирден бирге
Бу сейирге
Карап, олар
Тынганлар.

Тек бирерде
Ювык ерде
Куьзгишек кораз
Берер даваз —
Ол адаскан
Эм саскан.

* * *

Аьсиретим, маразым — сеннен.
Яслайына шал баслыман — сеннен.
Сайлаганды кой да, ойла сен —
Бар ма дуньяда артык меннен?

Бар ды соьзлер — кокув ийисли,
Баскалар — шешекке келисли.

Баьриннен де артык тек дана соьз,
Баасыз ынжыга тийисли.

Тынълап бирер тарыйхшы — акмакты,
Арсызлыктан бызылады коьнъил:
Болмаса да токтатып тарыйхты,
Бокламага болады-ав енъил.

Бастагы ойлар уьйирин,
Йиптей созады шайир, ийирип,
Мен де калемди кыйнайман,
Тиер деп, халкка, хайыр туьйири.

Коьп керек пе аьдемге?

Коьп керек пе аьдемге?
Болса экен савлыгы,
Енъил этер куллыгы,
Азгана да «байлыгы»:
Шайга катар катыгы,
Аьруьв уннан атыгы,
Бас салгандай ястыгы,
От яккандай ошагы,
Туьтин шыгар ожагы,
Яшавында — косагы.
Коьп керек пе аьдемге?
Болса экен отаны,
Мал тургандай котаны,
Уьй болгандай меканы.

Аьруьв коьйлек-ыстаны,
Сувык куьнде ак тоны,
Кыдырмага «файтоны»,
Эгинлерге ызаны,
Боркылдаган казаны —
Кыйын тувыл калганы!

Коьп керек пе аьдемге?
Энди болды, демеге,
Ятып емис емеге.
Аты болса — ел-етпес,
Гаражында «Мерседес»,
Бирев тувыл, аь бирер:
Пишесине, кызына,
Янъы еткен ясына,
Аь озине — вертолёт,
Ким биледи, керегер.

Коьп керек пе аьдемге?
Болса экен ерлери,
Коьринместей шетлери,
Толкынласкан эгинлер,
Ыргат юрген аьдемлер.
Суклангандай коьп коьзлер,
Аслык толган беженлер,
Шарлакласкан ак уйлер
Коьнъилине етерлер.

Коьп керек пе аьдемге?
Болса экен уйинде
Иргелерге илинген

Энъ баалы суьвретлер —
Савга этип бергенлер
Дунуядан музейлер.
Тура берсин вертолёт,
Энди керек самолёт.
Уый янында аэродром —
Анда-мунда эш бармай,
Авласыннан ушкандай.

Кобп керек пе аьдемге,
Эгер болса эр ногай?
Уйде хатын турганлай,
Косып ушев алгандай,
Уыйкен аьел кургандай —
Солай дейди табиат,
Ызын берген шериат.

Кобп керек пе аьдемге?
Болса экен киеви:
Атасында биреви
Араб шейхтинъ уныгы,
Пайхамбардынъ тувдыгы.
А улынынъ тойына
Келген экен Президент
Эм аькелген бир презент —
Орыс халктынъ атагын —
Мономахтынъ папагын
Эм айтады ногайша:
«Мономахтай бол патша!»

Копь керек пе аьдемге?
Болса экен ол данъклы,
Сав дуныяга атаклы.
Мерекесин эткенде,
Келип коьлем конаклар —
Голливудтан юлдызлар
Эм белгили патшалар,
Келеятыр ООН-нан
Генеральный секретарь,
Ассамблейди калдырып,
Етиспеге асыгып.
Ишип боза, тост айтып,
Конакбайды яратып.

Шалма шалган солтанлар,
Увак-туьек патшалар
Эм де сондай баскалар
Уйге сыймай калганлар,
Какырада олтырып,
Орын босап олтырса,
Кирермиз деп, шакырса.

Копь керек пе аьдемге...
Эх, аьдемге кереги
Эки абыт кара ер,
Эки кулаш кебини...

Бакасув

«Не аьлеметти-ав, бизим бакасув!
Сувымайды аязда да, йылы був

Саклайды оны аьр дайым сувыктан,
Кеппейди кургакта да ол булактан», —
Деп ойлайды Бака,
Шевейде ширкейди шайнап.
Тойган курсагын разылык пан сыйпап
Акырын кетеди сонда ол мызгап...
«Калай аьруьв бу бакасув табылды,
Бакасы ман мага ол бек ярады», —
Деп Кутан ойлады
Эм суйинип Бакады авызга таслады.
Ол разы яшавга, бир аягын йыйып,
Бакасувда туры куьнге йылынып...

«Бакасувда кайдай аьллер, карайым,
Баралмайын коьптен, энди йоклайым», —
Деп ойлайды Туьлки, ининде керинип,
Асыкпай барады коьлге, йортпага эринип.
Караса — бир аягында турады анькылдак Кутан,
Ыслайды Туьлки оны, сермелеп, канаттан...

Куьз келди деп шыгады Аньшы, аньга бармага,
«Фьюйт» дейди ийтине, илип мылтыгын аркага.
«Дань» этип мылтык заньырап атылды сонда,
Ахыры кылыплы Туьлки Аньшыдынъ колында.
Дунья солай туьзилген:

биревге бирев болады емек,
Келеек заманы — Аньшы да куртларга
аска туьсеек.

Акуж*

Ян-янувар ясырырган, коьринмейди инсан.
Тувар да, йылкы да, койлар да

шыкпайдылар сувдан.

Бар ма экен дунияда ерлер, салкынсыз,
биздегиндей?

Коьк булытсыз. Исси.

Кеше де туншык куьндизгиндей.

Тек таньда аькеледи тавдан салкын елемикти акуж,
Тап тотыгус куйрыктан этилген елпевиш.

Аьвлет

Коьк шетинде аппа-ашык булытшык конган,
Коьзимиз тоймай, караймыз ога сукланып.

Тек билмеймиз: кетерме ол ызсыз шайылып,
Яде айланарма булытка — буршакка толган.

Сылтавсыз куьлеп, кувантар буйрашаш аьвлет,
Наьсипли анага не ди артык кереги?

Тек боларма ол йигит — оькимет диреги,
Яде оьсеме кыйнаяк огырсыз бир наьлет?

Али-пелуван**

Сав дунияга даньклы бизим Али-пелуван,
Алла берген ога бойды, карувды оьлшемсиз.
Коркысткандай оны, шыкпаган я баьтир, я айван,
Шыкса да, табар аьжелин, я кетпес хаьтесиз.

* Акуж — язда тавдан эскен тань елемектинь аты.

** Али - пелуван — ногоай халк эртегилерининь баьтири.

Кайтады мине уйине бизим эркин арслан,
Алдына шыкты уйдеги, шырайы — куьлкисиз.
Не болды йигитке? Йок йигит —

бар пыскан бир коян,
Дирилдейди аягы, йойган эрлигин, наьсипсиз.

Пишеси маштак эм арык, турган бир ширкейдей,
Ушып кетеек ол, туьрткенлей Али бармагын.
Ама корккан Али турады, басын коьтермей...
Бар ма аьдем, шешкендей бу табият юмагын?

Кызыкай досыма

Кыдырганга айлангансынъ, кызыкай, болсын хайыр,
Энди ортак болгансынъ, биревге тек эдинъ байыр.
Кеше-куьндиз солар ман сен тоздырдынъ коьнтас.

Нелери артык ты пишенънен, айташ сен, йолдас?!
Келмейме яшагынъ, алма онынъ куьнасын,
Аькет уйине, тыншайт ата-анасын.

Дарман

Эне келятыр авылдас Эгезе-йылгадан.
Малын излеп келеме экен кырдагы тувардан?
Йок, усамайды — колында сапетке бир затка толган.
Не ди ол? — Туьрли оьленлер:
казган барбарис тамырдан,
Канийне де йыйган — авырган юрекке дарман.

Табиат-анамыз берген ди эм туърли мараздан,
Эринмей тек йый, айырылма олардынъ шайыннан
Эм боларсынъ, кардаш, сен берк эмен агаштан.

Мушкырда тас

*«Мушкырдагы тасты авдарсанъ,
явын явады»*

Халк авызыннан

Мушкырда бир тас бар, шалгышы тапкан.
Орав этеди деп, оны авдарган.
Эситпеген ол бурынгы хабарды,
Тасты авдарып, шақырган ямгырды.
Меним де йолымда сондай тас
табылса экен,
Ийгилик явсын деп, оны авдарсам экен.

Ябагы ойлар

*

Тилин тыйып билуъв — ярлыга да хайыр.
Байга ша? Бай — тагы да байыр.

*

Ийгиликти уныткан — уйкен арамлык.
Арамлыкты уныткан — уйкен ийгилик.

*

Тамшы таммай — тенъиз толмас,
Кобзяс таммай — суюв болмас.

*

Акыллы дуьнькейди де эс пен тынълар,
Энь мандырак соьзден де бир хайырын алар.

*

Алал аьдемнинь, болмаса да байлыгы,
Куьни авыр болмас, келсе кезуьв.

*

Оьспейме келим келиси яде косылама бираз?
Коп тувыл онынь баьлеси,
эгер коьбеймесе шыктаж.

*

Яс-явкага кереги — нызам, тербия,
Карт-курткага кереги — савлык-дерия.

*

Авыр иске савга — белгилесе Эл.
Авыр яшавга савга — енъил аьжел.

Хайямды кажавлап

Оьнерли язган рубайын
Даньклы Омар Хайям.
Мен де бир зат язайым,
Ярарма деп, кайдам...

Ишкиши болган-ав шайир
Хайям Омар.
Мен де язайым деп, ишип,
Болдым тувар.

Рубай язган усташа
Айтувлы Хайям Омар.
Язып караш ногайша —
Дарийше ким де язар.

Мине кагыт, мине калем,
Куй, Хайям, толтырып, бебем,
Мен де рубай язайым,
Кем тувылман сеннен. Ишсем.

Эй, Хайям, досынъ — патша,
Алтын толы сактыян бокша,
Язганынъды коьрер эдим,
Алсанъ, мендей, гонорар — акша.

Билбил сеслер — ювыкта бавдан,
Салкын елемик — карлы тавдан.
Ишкиши болдынъма сен, Хайям,
Безип «авыр» яшавдан.

Шоьлмек, кагыт эм калем,
Тостакай — досынъ тамам.
Йиберип, ийги кейфленип,
Рубай язбай, не каьр бар,
Айташ, Хайям!

Коьрермиз...

Сени коьргенлей, болдым кулынъ,
Тек сага энди болды йолым.
Бараман эртенъ, кеш, болса уйле,
Сасып, тап этилгендей айле.

Анълатсам экен алымди, сойлеп...
Ах, тынъламай карайсынъ, куылеп!
Тек коьзлеринъде коьремен бир зат..
Не экен? — билмеге йок-ав мырсат.

Кыз тувылсынъ сен — турган бир юмак,
Шешалмай оны, болдым мен мыдах.
Ярамайманма — айт сен кой деп,
Бас авыртпа де, боска сойлеп...

Мен кетермен, ютып оьпкеди,
Тек коьрермиз —
Меннен артык ким суьерди сени?!

Эшек

«Бу да яшав болама, бездим мен тамам —
Деп куьрсинеди Эшек, — йок биревден де ярдам.
Шалыссам да, кышкырмайды мага тек эриншек,
Эшек анадай, Эшек мунадай. Эшек! Эшек!»
Эм эмиграцияга кетпеге излейди амал,
Англия деген сайлайды оьзине бир кырал.
Кыралда да кыралыма — уйкен яп-ясыл арал.
Мунда демократия эм йок тизинънен шоьнъкей.
Тек яманы, — аты энди Эшек тувыл —
Дуьнъкей*.
Маьнеси: эшек — кайда да эшек.

* «Дуьнъкей» — англиз тилинде — эшек.

Куьнши

Карагыс сувык туьнинде,
Ярлы тентиреп юргенде,
Алдына шыгады Кыдырлыяс:
«Не болган, кардаш, тоьккендей коьзяс?»
Эм ярлы айтады баьрин,
Эш ясырмай, болган ярлыгын-каьрин:
«Уьйде йок туьйир, балалар яланъаш.
Я мал йок, я муьлк, я болгандай кардаш».
«Йылама, — дейди кие, — этермен сага
Мал да, муьлк те, акша да — кайгырмай яша.
Тек мен билдиреек бар бир зат —
Эткенимди сага, этеекпен уьш кабат,
Сеннен де ярлы, сенинь конъысынъа,
Кыйынлык куьнинъде алал досынъа.
Энди, уялмай, керекти тиле!» —
Серескен ярлыга дейди кие.
«Йок, — дейди Ярлы, — керек тувыл затынь,
болса олай.

Конъысым онъганша,
мен ярлылай калсам да колай!»

Кобзлер

Туьн. Табиат тынган, тыншаяды тоьгерек.
Сессиз пыскан торгайга толган карт терек.
Уьндемей турамыз, соьзлер неден керек —
Соьзсиз анълайды юректи суьйген юрек.
Билемиз, босына соьле исси соьзлер,
Суьювди анълатар, йылтырап, наьсипли коьзлер.

Язлык

Кырлар кийгенлер шешекли ыспайы кийимин.
Кушенип вызылдайды авыр тиелген балшыбын.
Толтырады ян-янувар табиаат ясагын —
Излеп табады аър бири оъзине косагын.
Энди ашыкларга да келген наъсипли заман,
Меннен калганы, меники баягы алдаган...

Аксам

Язлык аксам. Кас каралган, куън кавысып.
Бир-бирлеп тынды аърекет давысы.
Мал да, аьдем де арып, келген уйкысы.
Мине тынык. Занъырап, азбардан конъысы,
Шыкты кобыз сеси эм бирден уъзилди —
Авыртып юректи эм бузып коънълди.

Халк шайири

Халкына багыслайды яшавын шайир оъмири
Алал эм бек туврашыл Ямболат —

солардынъ бири.

Халкымыздынъ яшавыннан онынъ уйкен билими,
Бир туыйирин калдырмай язады оъткир калеми.
Алалга — алал эм ашык онынъ юмсак юреги,
Арам аьдемге де ол соъзлердинъ табар керегин.
Язган соъзи болар я такпак, я айланар йырга,
Оны ман барар исши исине, эгинши кырга.

Ярайды онынъ язганы картка, кишкей балага.
 Ялындай янган соьзи тартады бизди алдыга.
 Онынъ соьзиннен коьтереди басын
 туьньилген халкым
 Эм бел туьзетеди — коьрсинлер явлар
 бойын эм шаркын.
 Оттан корккандай коркады оннан бюрократ,
 ырыя
 А корланганга, алалга ол юмарт — турган дерия.

* * *

Араб язувы кыйын оьрнекли,
 Ама оны билмеге инсан керекли.
 Ол язув мынан Куран язылган.
 Дуныя акында акыйкат айтылган.

Куран тили — Кудайдынъ макамы.
 Эситсем, мен мутаман аьсирет- кайгымды.
 Увак коьремен эрис-суьристи
 Эм анълайман ашык туьзди, теристи.

* * *

Йолда адассанъ — йибер аттынъ тизгинин —
 Табиат берген ога йолдынъ сезимин.
 Туп-туврандан аькелер сени уйинъе.
 Яшавда адассанъ — сен оьзинъ-оьзинъе.

* * *

Яшавда эткен затларынъ эсинъде ме?
Кобп затларды эстен сызгынъ келеме?
Явдан, кавыфтан кашсанъ да —
Обзинънен кашалмассынъ сен, аьдем!

Обшалар

Ясыртын кеткен обшалар данъылга,
Ашувлы болып халкына, аьдилсиз яшавга,
Аларман деп обшин, йояды куышин.
Мазаллы пелуван да елди буралмас,
Баьтир йигит те халктан обш алалмас.

Есир

Айлак шыныккан йигит согыстан,
Куллар аькелген, енъип алыстан.
Энди басына келген енъилуьв —
Кул эткен обзин карагоьз сылув.

Курдаши

Асыкпай барады курдаши, катырын егип ,
Эски затларды алады ол, шекки мен шегип.
Кызганмайды аьдем эски затларын бермеге,
Сезбей, Ян кесегин кетуьвин олар ман бирге.

Аьвлет

Аьвлеттинь зыкысын коьрсень —
Йок сеннен каьрип.
А онынъ наьсибин коьрсень —
Энь ийги наьсип.

Койшы

Явын койшыды кырда аньсыздан ыслаган,
Язык, сувга малынган тавыктай, болган.
Явын токтаса, каталаяклар койлар,
Оларды кувалап, койшы йылынар.

Макам

«У-ук» — десе обыргус туьнде,
Сескенемиз биз сувык давыстан.
Ама йок оннан таьтли сес ян досына,
Ол асыгар, эситип, туьнли алыстан.

Коьмек

Коьмек, кереккен вакытта этилсе, пайдалы.
Аьруьв соьз аьруьв, айтылса ашык юректен.
Этиньме ийтлик —
 тилеме кешируьв кыйналып,
Не хайыр бар, сынып — ямалган ярык
 шоьблмектен.

ЙЫЛҚЫШЫ

Яне атқан шешекей аылбели,
Балшыбынга шыкты тагы аьрекет.
Кобызшыды яраткан йылкышы,
Ат кайгыма энди, кайгыма куьзет...

Ватан

Йылы якта толган курт-кумырска,
Еннет яшав мунда коьплеген куска.
Тек келеди заман, туьзедилер суьруьв —
Неге де оларды тартады тувган Керуьв.

УЬМИТ

Кас каралса, сол саьат,
Ушып баслар ярганат.
Энди мени алдамай,
Келерме экен «яман зат».

Пишеншал

Таплап басласа шалгышы шалгысын,
Йырлайды шалгы шоькиш астында:
«Туваяк аргана койы эм узын,
Болаяк куьнтоьсте коьлем ампата».

Дарманым

Мараз коьплигине — дарман коьплиги,
Туьрли эм биледи хаьким соьлеги.
Ама мен авырсам, энъ де ийги бальзам —
Авырдынъма, балам, деп сыйпаса анам.

Тербия

Яман эртегиден келгендей, секилсиз, эбия,
Ама онынъ колыннан коьреди авьлет дуныя.
Яшавында ким болар ол, айтар оны тербия—
Боларма данъклы йигит яде бетсиз ырыя.

Шайпак

Аьрувим, тувар туьссе келермен, деп айткан.
Энди алдамаякпан деп, мени ыйнанткан.
Тувар да туьсти, ятканлар маллар, арыган.
Келгенмен — ол йок. Ясырыганма экен, яман?

Бакты

Темирши колында темир — балшык.
Яшав колында бактымыз — ойыншык.
Келиспейим яшав, келисем — бол разы.
Суьйиниш — кайгымыз — язгы шык.

Йигит

Кавыфты коькирек салып йолыккан,
Сулыбын табып, басыннан аткарган —
Ол йигит, оннан да йигит, алдыга караган,
Эртерек коьрип, кавыфты тайдырган.

Юмарт

Тилемейди явын эгиннен ясак,
Не аьлемет онъыс берсе де масак.
Эттинъме ийгилик, тилеме сен ак —
Юз кабат ийгилик кайтарар Аллах!

Акыллы

Сенинъ басынъда не барын киси билеме?
Акыллылардан акыллы болгынъ келеме?
Энъ сыйлылардынъ санына киргинъ келеме?
Уьндеме!

Куьтпе

Ким биледи, яманлык булагы
Оьзи де куьрыр, етсе заманы.
Эгер куьтсек, етер деп ол заман,
Биз де болармыз булактай яман.

Кербаз

Эртенъ минен тинтеди балыкшы коьтешин,
Уянган, аьдувлейди канатын коьгершин.
Кербаз да турган, карайды оьзине сукланып,
Кетерме куьни, бияла алдында айланып?

Язлык

Куьнйылыдан тамшы тез-тез тыпылдап баслады,
Ак кар секилсиз ябагы юрканга айланды.
Асыгады табиат шешпеге эски кийимин,
Сандыгы толган кийимге, сайляяк ийгисин.

Юмак

Йибим, тагым — ким билер?
Коьп яшавда юмаклар,
Тек бек аз-ав яваплар,
Табаялмай балавлар,
Инсан билгенин этер.
Йибим, тагым — ким билер...

Шалыскыр

Сув саярган. Быдырап ашылганлар таслар.
Ялпакларыннан сайлап, йыядылар яслар.

Бек шалысады бири, ол уй салып баслаяк.
Асыгады: аьруьви — бир йыл саклаяк.

Ызлар

Сув тасыса, шыгар, кутырып, ягадан.
Эм кайтар, калдырып ызын коклыктан, настан.
Суьюв де, болады, солай кетер акырын,
Юректе калдырып биткен яра сызыгын.

Авран*

Баскалардай шешекей аткан язлыкта авран,
Ама онынъ ийисине сукланмайды инсан.
Асыкпайды алмага нектар балшыбын оннан,
Тек сорады оны суьйип шагакай йылан.

Куьреге

Хатын — эрине

Куьреге онъысы бу йыл аьлемет болган.
Тек неге де сен карайсынъ конъысы бавга.
Куьреге керек пе, бизде де толган, ер-кан,
Эм оларды аьлеклеп шукуган савыскан.

* Авран — куьшли увлы обсимлик.

Кобремен, керек тувыл куьреге эш сага,
Карайсынъ сен,
Кобзлеринъ йылтырап, бавдагы яс букыжга.
Юрегим, шукылган куьрегедей, айланган ярага.
Алжыгасынъ, карт кабан, карап озинънен ясларга.

Шувылдыр

Кыр этегинде конган авыл яшайды авыр.
Бермейди онъыс эгинши уьмити — шувылдыр.
Шашканынъ да янъы — энди шык тагы отавга.
Сав куьн бугилип, арийсынъ, тап мингенше тавга.
Иссиликтен баста, сорпадай, кайнайды мыйынъ.

Исинъе тийисли болса деш акынъ эм сыйынъ.
Аманда, етпейди эш бир затка тапканынъ,
Айтылмайды бир ерде де макталув ман атынъ.
Не этеексинъ, кардаш, яшав туьрленген айлак,
Буьгуьн айтувлы эм сыйлы кырсыз, я карак.

Дуьбир

Куьн аьруьв деп, енъилден кийинип,
Тереклер астына мен шыктым кезинип.
Тереклер аьле яс экен деп ойладым,
Елемик шайкайды басларын олардынъ.

Юргенде, мен туьрли ойларга коьмилдим,
Абайламай калып, дуьбирге суьриндим.

Карт дубир эди ол, берк, юван тамырлы,
Терек шагында болган бойлы, огырлы.

Япалак бутаклы, койы япыраклы,
Мазаллы кевдели, ярасык келбаклы.
Болганлар онда наьсипли заманлар,
Басына, шувласып, торгайлар конганлар.

Арыган йолавшы алган ялыгын,
Явында калганга — ол япкан явлыгын.
Шешекей атканда, балшыбын бал йыйган,
Байрамда астында яс-явка олтырган.

Шатырдадай, картлар курганлар хабарды,
Аьвелден эскерип кужырлы затларды.
Балалар кашканлар кыйынлы деристен,
Маскара болганлар шав-шувлы эристен.

Коьп эситкен терек ашыклар сырларын
Эм суьйинген, коьрип олардынъ тойларын...
Картайган сонъ, оны отынга пышканлар,
Йыллерга тек шаат — доьньелек сызыклар.

ЙЫЛЫМ

Салады, алады балыкшы йылымын босына,
Бир зат та ысламай, кайтады ягадан косына.
Балыктынъ заманы озганма, юмагы белгисиз,
Тек аш каларын аьелининъ биледи кадемсиз.
Мен де ойымда оьремен уйкен эм берк бир йылым,
Туьсерме экен деп ога кылыплы аьруьвим.

Дирек

Тартылган арканда арканшы юреди ойнап.
Шайкалмас ушин узын курыкты берк ыслап.
Яшавда шайкалсань, ким болар-ав дирек?
Ян досынъ янынъда болмага керек.

Кылык

Биршемекей заман яшайды адем мен мысык.
Яшаса да бойсынмайды, басына ол эркин.
Сенде де, аруввим, тамам сондай кылык,
Билмеймен, басынъда кайдай ой бар экенин.

Муъшел

Он эки болады йыллардынъ саны,
Олар ман биз оьлшеймиз заман барысын.
Берекетли болса балык йылдынъ шагы:
Йылкы йылынъ алдыда — эсинъде турсын.

Ойлар

Йыллар ман арытады шав-шув, тартады авлак.
Излеймиз тасады, ога суьйинемиз, тапсак.
Ойларды сайбастырамыз биз, ялгыз калганда,
Бирин сызамыз, баскасы — керегер яшавда.

Шелтек пен шелтеп излегенше алтын туыйирин,
Асыкпай тинтемиз биз баста ойлар уыйирин.
Тизсенъ ойларды тизгишке, тизгенше балык,
Йок эди дуньяда оларга еткендей байлык.
Бералсак сол байлыкты, ах, еткен оьспирге,
Болар эдик наьсипли биз оны ман бирге,
Ама унамайды яслык биревдинъ казнасын,
Оьз басы ман туьзеди ол оьз бактысын.
Йыгылады, турады, бузады бурнын.
Аруьвме, яманма — яшавы ол онынъ.

Кешир

Кешир мени сен, окувшым, таппасанъ эгер
Язганымда ярасык эм канатлы соьзлер.
Окып, дуньяга эм кенъ яшавга аккан
Баскаша карамаса, коьзлер ясланган,
Эгер юрек домбырадынъ шертпесе кылын,
Шыгарып, коьмекейди босаткандай, анъын.

Эгер «кешир!» деп айттырмаса карт анага,
Алтын болып коьринмесе тувган босага!
Шешектей ашылмасалар суьйген юреклер,
Койылып бос соьзлер эм мутылып оьпкелер.

Эгер эрликке козгамаса яс оьспирди,
Халкы уьшин коьрсетип аьскерлик оьнерди.
Эгер оьр коьтертпесе картларга басларын,
Эске туьсиртип яслыкта тапкан данъкларын.

Эгер арам карактынъ койдыртпаса исин,
Намысын уянтып эм анылатып куынасын.
Эгер биттирмесе, ашувдан туншыгып,
Явымнынъ тынысын эм канын ога юттырып.

Эгер яраспаса явлар, савытты таслап,
Энди дослармыз деп, бири-бирин кушаклап.
Эгер айтпаса сакаман, йыйып кавымды:
«Иним, аперим, кобтердинъ бизим тукумды».

Эгер шашпаса халкыма бирлик урлыгын,
Сендирип ийги яшавга уьмит барлыгын.
Эгер айттырмасам:
«Таптынъ аруув соьзлерди,
Кардаш, энди де язаш, кобтерип коьнъилди!»

Эгер йолдаслар, йыйылып, тостлар айтсалар
Эм меним атымды айтпага мутсалар,
Язганым босына экенин билдир,
Заманынъды алганыма тагы бир кешир.

КУБЧИ
ПУБЧЕР

Керувь
тептериннен

Керуьвде кыс

Алыс Керуьв,
Ердинь шети,
Сувык кыстынь
Аьрекети —
Буз бан кыскан
Кок денъизди
Эм катырган
Тастай ерди.
Ап-пак болган
Ян-тоьгерек,
Бир карашык —
Кунжыйт терек.
Тундра ятыр,
Шет-кыйырсыз,
Туьн келеятыр
Кутылгансыз.
Муна заман
Бирер куьнде
Болаяксынъ
Сен коьрмеге

Табиаттынъ
Тамашасын —
Ер мен коьктынъ
Йок мажасы!

Шайбада* мешит

Бар Уренгойда бир тарап,
Ярдынъ басына ол конган,
Минарасы коькке карап
Коьк мешит мунда салынган.

Эгер кезинсень аксамда
Яде мусылман байрамда,
Тындырып шахар сеслерин,
Азан шакырар муэдзин:

«Аллах Акбар! Аллах Акбар!»
Эситип онынъ давазын,
Динли мешитке асыгар
Кылмага мезгил намазын.

Йок мунда килсе, я дацан,
Керексиз бе олар шахарга?
Мешитли тек берк мусылман —
Мен де оьктемсиймен ога.

* «Шайба» — Уренгойда тарап.

Сенаман

Оьтип Поляр сызыкты,
Керуьв карап бараман.
Эм айтаман атынды:
«Сенаман, сен Сенаман»

Карталарда аты йок,
Дуньядынъ шетинде
Кишкенекей поселок
Керуьв Сибирь бетинде.

Сынамага яслыкты
Десант этип тасланган,
Алмага деп байлыкты,
Керуьв ери ясырган.

Геологлар биринши,
Ерди сынап, газ табып,
Айттырганлар «суйинши»,
Оькиметти байытып.

Оьмирлетип атларын
Айланганлар сахарга.
Муравленко эм Губкин* —
Тийислилер мактавга.

* Муравленко, Губкин — Керуьвди озлестируьвши биринши геологлар.

Геологлар артыннан
Буровиклер келгенлер.
Тесип, ердинь астыннан
Тыска газды бергенлер.

Шыккан газды компрессор
Дуьдиклерге капайды.
Дуьдик «Ужгород-Помар»
Йолын муннан баслайды.

Мине энди бизим газ
Европага барады.
Ким этеек биз бен баз,
Биздей ким газ табады?

Йигит ногай бу иске
Номай уылис косады.
Яман газды айырып,
Факел этип ягады.

Неше ногай юртында,
Куллык таппай, сасады.
Амалсыздан сонъында
Муна бетке кашады.

Тундрада

Кобзинь неге илинер?
Тобгерек як теп-тегис,
Тек корыйпан тереклер
Кобреексиз мунда сиз.

Эм олар да сувыктан
Кунысканлар, тап оьксиз.
Керуьв бетке алыстан
Келер, эште, тек каьрсиз.

Сейир мунда баьри зат,
Усамайды еринье.
Болалмайсынъ парахат,
Орын таппай оьзинье.

Карагыста батса куьн,
Эки ай ол тувмайды.
Сондай узак поляр туьн,
Коьнъилинъди «ювмайды».

Курткашыктай Поляр нур,
Коьк яртысын ябады.
Толкынласкан ялыны
Тек сувыклык косады.

Термометр алпыска
Бирер куьнде тартады.
Даяналмай сувыкка,
Тарс деп темир сынады.

Сынсын темир аяздан,
Тамам юка сиседей,
Кене Керуьв яклардан
Аьдем байлык излейди.

Каранъада, сувыкта
Яшав кене барады.
Кыйынлыкта шыныккан
Мунда кутлы болады.

Буршав демей аязды,
Йигит керуъв исшилер,
Токтатпайын, коьк газды
Оькиметке берерлер.

Шет-кыйырсыз тундрада
Калын карлы тегис ер.
Ийтлер егип шанага
Келедилер ненецлер.

Келедилер биз якка
Мал эт, балык сатпага.
Эм коьбинше арака*
Аладылар акшага.

Оны ишип, дувлаклап,
Боладылар маскара.
Аьр биринде бар пышак —
Аьпме-аьзир тыкпага.

Ишедилер пишелер,
Балалар да — майкызык,
Уьйкен-кишкой демеслер,
Эне сондай эл — язык.

Эх, онъмаган, каьрип халк,
Йогаласынъ дуныядан.
Йый эсинъди, болма талк,
Коьрим алып ногайдан.

* Арака — ненецлер аракага суьйтип айтадылар.

* * *

Яз келгенде куьн, батпай,
Айланады тоьгерек.
Йол баслайды яньылай,
Токталып тек бир кесек.

Кеше куьннинъ коьзиннен,
Кыйналасынъ уйкламай,
Азап шегип ширкейден,
Бас сукпага ер таппай.

Ювык Бузлы океан
Билдиреди барлыгын —
Сувык тынысын алып,
Серестирип баьрисин.

Бирден эскен кар-боран
Язгы куьнди ябады,
Кыс келгендей яньыдан,
Тундра ап-ак болады.

Июнь айдынъ сонъында
Яз аьли де келмеген.
Июль айдынъ басында —
Ол кетпеге уьлгирген!

Кыска язда, алгасап,
Ушып келген кийик каз.
Балаятып, асыллап,
Уьйкен эткен ол бираз.

Уыйкен этип, оьстирип,
Ушпага да уыйреткен.
Канат кагып, секирип,
Кобтерилген коькке кенъ.

Йол шыгаяк эндиги
Балалар ман ол бирге.
Муыйис болып, тизилип,
Аьзир кубыла кетпеге.

Шабан

Уьш куьн, мине, бизде ис йок,
Уьш куьн, мине, бизде боран.
Куьртикке коьмилген балок*
Тамам манъгазыдай болган.

Шыгасынъ тыска тегаран,
Карды тазалап эринмей.
Кашасынъ артка аяздан,
Ябысса сага, елимдей.

Балокта тынык эм йылы,
Тек бек эригесинъ каьрсиз, —
Каралган «Плэй-бой» журналы,
Яланъаш кызлар ман бетсиз.

* Балок — Керуьвде кишкей агаш уый.

Айтылар хабар айтылган,
Окылган сонгы китап та.
Шабан авылды сагынган,
Куърсинеди ол айлак та.

Алып колына каъртлерин,
Аьелге йылы ол карайды.
Бирден ясланган коьзлерин
Меннен ясыртын уйкалайды.

Эт мен доска кувыраман,
Асаман ногай шайымды.
Кене куърсинеди Шабан,
Салып терлеген «ярымды».

«Йыгамыз» оны ундемей,
Аьр ким ойына коьмилип.
Анълаймыз биз, эш соьйлемей —
Ишемиз, уьйге термилип.

Елдинъ де мунълы улумы
Айлак коьнъилди бузады.
Алибектинъ* йыр-бозлавы
Тек аьсирет косады...

Радио ушылдап эфирде
Береди «куьн аьллерин»:
Йылы баска ерлерде,
Бизде — аяз шегеди каьрин.

* Алибек — Алибек Романов, йыршы.

Тамчарада

Сэдэ-яха* буздан босалган
А Тамчарада** буз янғы козгалган.
Калашылар шыкканлар, карап сейирге:
Кыс та кетятыр бузлар ман бирге!

Аьдемлерге толган бийиклев сувяга,
Карайдылар олар оргыган бузларга.
Кыстан безген керуьшиге — ол да байрам,
Ягада, куванып, куюдылар «юз грамм».

Ишедилер, уый зияпетлер мен кабып,
Балалары да мунда, ойнавда, шабып.
Елемик аькеледи сислик ийисин
Эм биргелей ногай кобыздынъ да сесин.

Эне олтырганлар бизим яслар-кызлар,
Эмирбек тамада — айтаятыр тостлар.

Хош келдинъиз, Яз! Кыс кетти эки айга —
Суйинедилер аьдемлер, тундра, тайга...

Сагынган кыздынъ ойлары

Алыс сувык якта казадылар алтын эм алмаз,
Аруьвим де сонда кеткен, аьлленейим деп, бираз.

* * Сэдэ-яха, Тамчара — сувлардынъ атлары.

Мине айлар артыннан кетейтыр неше айлар,
Ама я оьзи йок, я келмейди оннан бир хабар.

Эситемен, бизден барганлар боладылар сакат,
Кубыладан барганга яраспайды керуьв табиат.

Сенемен, амайылым сакляк оны казадан,
Тек, сагынып, кешейтырман оьзим дуныядан.

Керек тувыл эди байлыгы — алтыны, куьмиси,
Сав-саламат келсе экен уйге тез кайтып оьзи.

Кешиккен кеме яде навигациядынъ сонъы

Парова — Вадуттэ*
Бузып аьдетти
Аьли де бузсыз —
Тармасама, ойсыз,
Аязды енъип,
Кешиккен кемеге
Портка етпеге
Амалын берип.

* Парова-Вадуттэ — сувдынъ аты.

Дактуй*

Караш, уялшань Дактуй кутырган,
Шынты дерияга ол усайды.
Сыялмай деюв коьпир-кырсава,
Йолдынъ да уьстиннен алгасайды.

Кемиреди ол агашты, тасты.
Сондай куьшти ким коьрген, аьжейип!
Мине агаш коьпирди акашты,
Шыкты эркинге, йолды да шайып.

Турады тынып, сескенгеннен орман,
Дактуйга туьйип касын-кабагын.
Куьни-бурын ол тайган ягадан,
Билип йылгадынъ яман кылыгын.

Бир куьн Дактуй — шоқырак баягы,
Кыйналмай оны биз оьтемиз.
Ямагатка толды эки ягасы:
Асыгып коьпирди туьзетемиз.

Романтиклер

Артта — коьп сувлар, тавлар, обалар,
Тармасамыз коьзалар** артына.
Не излеймиз коьгилдим алдыда,
Ким биледи бизге не керегин?

* Дактуй — сувдынъ аты.

** Коьзалар — горизонт.

Тек тувдырып янғы соравлар,
Кайтады аьр ким тувган юртына,
Парахат табып агарган басына,
Эм алыста калдырып юрек кесегин.
Бизден сонъ да яслар эм кызлар,
Шекленмей затка уьмит йолында,
Саларга баьрин орны-орнына
Келерлер, излеп яшав дирегин.
Биз баслаган тар сокпаклар,
Айланып уйкен йолларга,
Толарлар коьлик давазга
Ювык этип ердинъ энъ эрегин.

Алдыда — океан

Безбегенмен мен сизден, юртым, авылым,
Сизде — ана кабыры, кардаш-кавымым.
Сизде тувганман, оьскенмен, эр болганман.
Тек бермейди тынышлык коьшпели каным,
Юрек шақырып, алыска асыгаман.

Кетерде мен саламан ой басыма:
Оьтер заман эм кайтарман мен артыма,
Алыс якка йол шыкканды унытарман.
Иермен басымды сагынган юртыма,
Яшавды янғыдан яшап та басларман.

Тек ол затлар аьли алдыда,
А соьле саламыз янғы йол тайгада,
Кемиремиз оьмирлик бузды тегаран.

Баъримиздинъ ойымыз тек бир савгада:
Кобринсе экен йол кыйыры — Тынык океан.

Океан ягасында

Керуъв Бузлы океан
Сувягага, керинип,
Йоргалайды, эринип,
Эм кайтады тегаран.

Бек куватлы болса да,
Шет-кыйырсыз пелуван
Босаналмай бузлардан
Сыппа-сувык язда да.

Куьн йылыга алданып,
Денъиз сувга сагынып,
Кобмилесинъ толкынга
Октай ушып артынъа.

Йилиншиктинъ баасын
Сен тек мунда анълайсынъ —
Сувын, тасын, ягасын
Еннеттей деп санайсынъ.

Бизим йоллар

Керуъв кыйыры, Алыс Куьнтувар...
Аьдем аягын баспас ерлерде,

Керек деп Элге, саламыз йоллар,
Данък атларды калдырып оьмирде.

Кайтсам алыстан тувган юртыма
Оьзимди алдынгындай коьремен.
Этемен йоклав кардаш-кавымга,
Сагынган ерлерде кезинемен.

Дува этип ямагат кабырга,
Капшагай ман ойга мен туйсемен.
Йилиншик сувын алып аяма,
Тап зем-земдей оны мен ишемен.

Сиседей сувга коьмилемен каргып
Эм шыгаман мен яне тувгандай.
Ийги уьмитке коькирек толып,
Яшавга ымтыламан баладай.

Яне йол... Аэропорт... Машинлер...
Яне алыска юрек таласады.
Яне ярык ширкейли кешелер
Эм керуьв курткашык шакырады.

Керуьв кыйыры, Алыс Куьнтувар...
Аьдем аягын баспас ерлерде,
Керек деп Элге, саламыз йоллар,
Данък атларды калдырып оьмирде.

КОЪШИР МЕЛЕР

Юсын Баласагуни

Кутлы билим

Уьзиклер

БИЙГЕ МАСЛАГАТЛААР

Кара халк пан калай
катнаспага кереги акында

Не дейди, тынъла, аьдемлерди билген эр,
Кара халкты сынап эм тергеп юрген эр:

«Кара ниетли болганнынъ — юреги кара.
Оьзинъе кара яктырма, сак кара.

Карадынъ ойы-кайгысы — бир тамагы,
Тамагы уьшин тек турмас аягы.

Тамак уьшин нешевлер оьлип кетипти,
Ер астында от-ялынга туьсипти!

Карыны тойган карадынъ тили сарнайды,
Шекленмессинъ — оькимликти ойлайды.

Олар ман да айкас тут сен, танысып,
Ишер-ашар азыгын бер, колласып.

Йылы сойле, бер барыньды колынъда,
Берген — алар, бар пайдасы онынъ да.

Кобп сойлеме, тилди тыйып, аралас,
Кобп сойленген соезде куыши калар аз.

Не дегенин тынъла, тилин тыйган ян,
Оьзин ыслап, соьздинъ даьмин йыйнаган.

Баьри соьзди соьз деп, тилден шыгарма,
Ойлап, тергеп, сайламын айт анъларга.

Акыллыды коьрдим оьзим — аз соьйлеп,
Соьзгирди де коьрдим оьзим, куьйгелеп».

Эгиншилер мен калай катнаспага кереги акында

Эш шегим йок, бу аьдемлер — аьдетли,
Юмартлык пан халк арада оьрметли.

Булар мынан катнасувда коьнъил толар,
Юрек тыныш, асынъ-сувынъ алал болар.

Яхшы айткан таза юрек оьр киси,
Билими мен ис тындырган эр киси:

«Эркин берме намартлыкка, непсиге,
Уят, корлык шегер оларга иерген».

Эгиншидинъ юмартлыктан колы ашык,
Кобп бергеннен яны бай, йолы ашык.

Яратканын Кудай баьрин асырар,
Аяклыга — ас, канатлыга ем табылар.

Булар мынан айкаса оьмир суьрерсинъ,
Йылы собйлеп, юзинъ ашык этерсинъ.

Сатувшылар акында

Муннан баска сатувшылар болады,
Сатув-алув истен пайда табады.

Келим излеп, дуныя кезип, дайым йолда,
Акыл, коьнбил, уьмитлери — бир Кудайда.

Олар ман да келисип бил, айкасып,
Сатув-алув сырын уйьрен, карысып.

Дуныядынъ сейир баа затларын
Аькеледилер, толтырып куржын-артпагын.

Куьнтувардан куьнбатарга етерлер,
Излеп-табып, буйымыньды битирер.

Юрмеселер Шынънан уйькен керванлар,
Кайдан келер лаьл-йоегерли камкалар.

Кезбеселер буьтин дуныя йолларын,
Тагарма эдинъ ынжы-маржан мойшагын?

Коьргинь келсе саавдегерлер тапканды,
Дайым ашык тургыст эсик-капыньды.

Юр олар ман, ийгилик пен айкасып,
Ийги атынъ алысларда айтылсын.

Не дегенин дуныя кезген элгезер,
Тынъла сен де, болгынъ келсе шынты эр.

Яхшы атынъды яйгынъ келсе дуныяда,
Мисапирди хош коьрип ал дайым да.

Яйылсын деп нурлы сенинъ атагынъ,
Саавдегерден болсын сыйлы конагынъ.

Малшылар ман катнасув акында

Малшылар бар берекет ис бажарган,
Коьлем тувар алдыларына салдырган.

Ак коьнъилли, кылыпсыз, эл алалы,
Аьдемлерге тиймес зыян-зарары.

Емек-киймек, минмек — айгыр, ток маллар,
Сыйырлар, берк, юк тасыган айванлар.

Кымыз, суьт-май, иримшик, айран, суьзбе, курт,
Кийиз, йибек — колларында уллы кут.

Пайда курган, берекетли кутлы янлар —
Баска эркин, яшав суьйген шайпаklar.

Айкас, карыс, эш кызганмай колдагын,
Аллалык пан бирге болсын йолларынь.
Сорама занъ, илми-билим олардан,
Кенъ касиет, юмартлык – бир Алладан.

Авлиелер мен катнасув акында

Элде тагы кавым аьдем бар, билсенъ,
Олар ман да айкаспага керексинъ.

Бире олардынъ – пайхамбардынъ аввлети,
Каьдирлесенъ, конар кут пан даьвлети.

Суьй оларды коьнъилинъ мен, янынъ ман,
Айлак сыйлап, ийгилик эт барынъ ман.

Олар ювык пайхамбардынъ уьйине,
Пайхамбарлык эткенине суьйине.

Сен сорама, билим кайдан келген деп,
Айткан соьзин, эш эриспей, тынъла сен.

Билгир, аьлим аьдемлер мен катнасув акында

Тагы бир куьп – аьлимлер мен даналар.
Оьрметлесенъ, каьдирли соьз эситерсинъ.
Аз да болсын, билимлерин уьйренерсинъ.

Яраганды ярамастан айырар,
Каранъада тувра йолды ярыклар.

Олардан сен уйрен, шалыс, билим ал,
Эт ийгилик, тилинъ болсын сенинъ бал.

Акыйкат, дин акында ойлары,
Билимлери — шынты шариат шартлары.

Аьлим, дана болмаганда дуныяда
Ерге ийгилик энмес эди кашан да.

Билимлери шырак болды халкыма,
Туьн йолында ярык берди алдыма.

Шырын соьз бен уьлесип тур муьлкинънен,
Кызмет этип, сыйла йылы куьлкинъ мен.

Тилинъди тый, туздаьминъди аькелсенъ,
Каьдир тутып, сыйла тоьрге коьтерсенъ.

Эт айтканын, билим аларга шалыс,
Кылыгын да яманлама, ювык таныс.

Билим-акыл сизге олардан кереги,
Хакты изле — шынтылыктынъ диреги.

Эмшилер мен катнасув акында

Оннан баска бар аьдемлер туьркими,
Коблем эм бай, туьрли болган билими.

Сол кавымда — эмшилер эм балавшы —
Дерти минен маразынъды язувшы.

Энь баалы аьдемлеринь, оларсыз —
Яшав исин бажармайды, карувсыз.

Тири аьдемди мараз каты бувады,
Эмши болса, ога эмди табады.

Белгили ди, мараз — оьлимнинь баславы,
Оьлим болса — тириликтинь ян явы.

Хошлык этип, эмшиди сен оьрметле,
Шань кондырмай атына, оьзин эсле.

Шайирлер мен катнасув акында

Шайирлер бар соьзден оьрнек оювшы,
Бирерлерди мактап, бирин соьгуувши.

Кылыштан да оьткир ашы тиллери,
Кылдан наьзик ойларынынь оьнери.

Аньлар ушин оьткир, ойшыл соьзлерин,
Тешкеруевли терге тилдинь оьрнегин.

Акыл-ойдынь дерия-денъиз кенъинде
Шайир табар соьз ынжылар теренде.

Мактап алса — элге данъкынь яйылар,
Соьге калсань — абырайдан айырап.

Мактав куьтсенъ — коьнъилине ет, кувант,
Сонъ шайирдинь тили тоьккен балды тат.

Не тилесе, бер баьрисин эм сыйла,
Оьз басыньды от тилиннен коршала!

Кол оьнершилер мен катнасув акында

Кол оьнерши колларында туьрли оьнер,
Кол оьнерин пайдаланып куьн коьрер.

Буларда бар бек колайлы кисилер,
Ювык турсань, усталыкты коьрсетер.

Темирши эм этикши, балташы эм териши,
Сыршы, зергер, савыт-садакшы, езши —

Бу дуныядынъ аьжейибин яраткан булар,
Аьр бир затка суьйикли тийген уста коллар.

Айкасувда тилбирликте юрерсинь,
Суьйиндирсенъ — суьйиништи суьрерсинь.

Буйымыньды битиргенлей, бер акын тез,
Ашат-иширт, коьньилдеги сырын сез.

Соьзге калып, бетинъ сенинъ писпесин,
Сыйды сакла, атынъа кир тиймесин.

Яхшы айткан бир билимли соьзинде,
Тувган элине алал болган оьзи де:

«Атынъа даньк яшавынъда тилесенъ,
Ийги атынъ — яшавынъ ол, билсенъ сен!

Оьзинь оьлсенъ — калдыр даньклы атынъды,
Атынъ даньклы — яшавынъ да татувлы!

Атынъ кирге батса, бетинъ ашылар,
Эрек таяр, сени билмес яхшылар.

Оьмир кыска, яшама сен дирилдеп,
Эт йигитлик, яхшы атынъ калар деп!»

Ярлы-пакырлар ман катнасув акында

Эл ишинде пакыр юри калтырап,
Ишир-едир, оны оьзинъ бил аяп.

Сага онынъ тиер юмарт дувасы
Ярлылыктынъ эш те йокты куьнасы.

Алма акын, берсенъ кийим-емекти,
Алла коьрер сенинъ эткен коьмекти.

Эл ишинде кезинеди ярлылар,
Сенинъ — онда, онынъ — сенде иши бар.

Тилеп келсе — сыйла, йыкпа йигерин,
Сени сонда элинъ сыйлар, коьгерип.

Эки дунья кызыгына канарсынъ,
Данькынъ оьсип, аруув атка каларсынъ.

Кайдай пише алув кереги акында

Пише алувга айлак оьткир кара сен,
Яхшы тергеп, тынълавлысын сайла сен.

Болсын ийги тукымы эм асылы,
Ден савлыклы, уялшанъ эм акыллы.

Дурыс уйдинъ кызын ал, кол тиймеген,
Сеннен озге эркек юзин билмеген.

Сени суьйип, баска янды билмесин,
Уят кылык коьрсетип ол юрмесин.

Тейпи оззинънен тоьмен кызды аларсынъ, —
Оьзинъ ога кул ша болып каларсынъ.

Тынълап кара, сынаган эр дегенин,
Сынаган эр билер истинъ маьнесин:

«Туьземин ал, алсанъ, сеннен тоьменин,
Суьйиниш пен оьтер даьврэн — коьреринъ!

Коьркине тувыл, ийги дертке карарсынъ,
Ийге болса, сен де бирге янарынъ!»

Коьркке карап, кылыгы кемнен алма сен,
Кылыгы яхшы артык болар баьриннен!

Сылувларга, кызыксынып, коьз салма,
Кызыл юзди саргайтып та кор болма.

Пише алсанъ, доьрт белгисин коьзлерсинъ,
Бу доьртевден артык тувыл озгеси:

Бай пишеди бирев излеп юреди,
Баскасы да сылувга коьз тигеди.

Бири излер тукумы-асылы бийлерден
Мактанмага, артык болып оьзгеден.

Бири наьзик, акыллыды карайды,
Тапканда ок эки акыл болмайды.

Кайсы ийги — мен берейим маслагат,
Пише алганда — мине сага акыйкат:

Эй, тынълавшым, бай пишеди уьмитлеп,
Кулы болып койма, байлыкты куьсеп.

Коьнъили малда болган тилин узатар,
Коьтермесенъ — сени малга усатар.

Асыл тейпли, бай пишеди аларсынъ,
Корланганда, ер кармавшы боларсынъ.

Асыл бийлер кызынынъ тили зерли,
Кулы болып калсанъ ога, сен — берли.

Аьдем ийгиси, коьзел излеп атланарсынъ,
Сылувды алма, элге куьлки боларсынъ.

Ойлы, наьзик кызды изле, бийдинъ улы,
Меним айткан доьрт нышаннынъ болсын кулы.

Йибек минез келиншектинъ сыйлыгы,
Биле болсанъ, пише коьрки — кылыгы!

Акыллы болса, тек сол кызды аларсынъ,
Доьрт сапаттынъ баьрин соннан табарсынъ.

Эгер излесенъ, акыллы пише изле,
Ойлы болса, болар доьрт нышаны бирге.

Ул-кызды тербиялав акында

Ай манълайлы ул-кыз тувса аьелде,
Уьйинъде оьстир, калдырма баска ерде.

Тербияшы ал алал, аьруьв аьелден,
Ул-кыз оьсер таза, эрек баьледен.

Ул-кызынъа аьдет уьйрет, билим бер,
Терис, акты бирдей этип коьрмеслер.

Улга кыз ал, кызды эрге бер,
Тербиялав ийги онъыс аькелер.

Улды уьйрет коьлем оьнер-билимге,
Сол ярдамлы мал-байлык куарар уьйинъе.

Карав салсанъ, ул, эригип, бос юрмес,
Эриншек, куллыксуьймес болып оьспес.

Кызынъды уьйде эрсиз узак ыслама,
Бек яслай да бармага сен кыстама.

Пишеди уьйден шыгарма, ят киргистпе,
Йолдан таяр, яттынъ коьзин тийгистпе.

Кобз коьрмесе, коьнъилинъ де тилемес,
Кобзинъ коьрсе, коьнъил сабырлык билмес.

Кобзди тыйсанъ, коьнъилинъ де анъкымас,
Кобнъил йок па, йок юректе янталас.

Еген-ишкен ерге пишеди коспа сен,
Коса калсанъ, бузгынлыкты сакла сен.

Кызды уйден узатпа алыс, шынты эр,
Эгер, шыкса, тувра йолда суьринер!

Кыз — ший эттей, калай оны сакларсынъ,
Саклалмасанъ эт ширийди, тасларсынъ.

Аьдуйвле де, не тилесе, бер табып,
Эр ювытпа, юр эсикти берк ябып.

Азап пынан оьскен кунжыйт теректен,
Емисин еме — ув, кет сен эректен.

Неше йигит эрлер, данъкы белгили,
Пишелериннен оьмири кесилди.

Абырайлы неше эрге шер конды,
Пишелерден ярык юзи ер болды.

Неше мынъ эр, бахадурлар, тап зилдей,
Пише деген ерге коьмди тирилей!

Эр кавымга кайдан эм ким яклассын?
Кудай оьзи, коьзин салып, сакласын!

Омар Хайям

* * *

Коззелдинъ козлерин эм оьлен япырагын
Суьйинемен коьрсем, коьргендей янъы.
Сен де куван, куьрсинме яшавга озган,
Каты бол, айтпа йылап: «Заманлар болган...»

Тураяк эртенъ, алаяк сыгып колларды,
Мутаяк, такыйкага, аьсирет-кайгыды.
Эртенълик таза авага кейфленип,
Кел, тыныс терен алаяк, суьйип яшавды.

Эгер болса сенинъ турмага муьйисинъ,
Бизим яман заманда — оьтпек уьлисинъ,
Эгер кул болмасанъ биревге яде ие,
Сен — шынтылай наьсипли,

толсын коьнъилинъ.

Эгер эллер — ювыкта, алыста
Бойсынсалар да каты согыста,
Кенем де, о падишах, уьлисинъ —
Уьш абыт ер мезарда ярбаста.

Ишкиши ат мага такканлар —
ол акыйкат!
Каьфир эм бузгыншы дегенлер —
ол акыйкат!

Мен — ол мен. Сойлей берсинлер,
Хайям болаякпан мен оьлгенше —
эне сол акыйкат!

Болаяк кайгылык, тынышлык — барабар,
Оны манълайымызга язган калам бар.
Болаяк зат эртерек язылган коькте,
Солайма — кайгырып куьрсинмеге не бар?

Болса аьлим аьли акыллы молладан,
Ама копар эм алдар — саклан сен оннан.
Эгер эр болса берк соьзине сынтастан,
Ол аьлимнен артык, йок сыйлы эш оннан.

Сав дуныяга наьсип бермеге алыспай,
Ювыгыньа ийгилик эткенинь де колай.
Сен йолдасты оьзинье аьдемлик пен байла,
Буьтин аьдем кавымын кисеннен босатпай.

Ойлар толы басымда — сансыз,
Ама айтсам, калайкпан бассыз!
Тек кагыт тийисли сенимге,
Доска да сенмен, калсам да доссыз.

Разы эдим алдавшыма юрек сувыса,
Баска сылувга, оны унытып, караса.
Айхай сени! Ама этейим мен не амал —
Баскады коьреекпен, тек коьзяс курыса.

«Ишпе, Хайям!» —
деп коймайдылар мени,
Ишпегенлерди этедилер уьлги.
Ишкендей болып коьринсе минлери,
Коьрер эдиньыз — кайсымыз ишкиши.

Картайганда тагы туьстим суьюв есирге,
Онсыз айланарма эдим терен ишкиге?
Эсирсем де, озим озимнен йылап сорайман:
«Берген антымды ога болып неге бузаман?»

Яшав кетеек болса кайткысыз,
Кетсе экен кувнап, эш кайгысыз.
Кувнасанъ, яшав этер кувнаклы,
Сыйт этсенъ, сыйт пан кетер пайдасыз.

Бу дуньяда туьртпес хактынъ буьртиги,
Аьдиллик эш болмаган мунда оьмири.
Ойланма сен бувмага яшав йылгасын,
Бураякка да сенме, ол — эртеги.

Болса манълайда язувынъ аьдиллик суьрмеге,
Акыйкат уьшин куьресте барынъды бермеге.
Ама, кие аьдем, ашувланма сен биревге,
Унамаса, акыйкат уьшин азап шекпеге.

Мен сорадым окымыс данадан:
«Не таптынъ сен бурынгы язувдан?»
Айтты ол: «Наьсип — сылув койнында,
Соны анъла сен эм тай окувдан».

Бу дуньяда акыллыга саясынъ оззинъди —
не ди, аьше?
Баьрине бересинъ маслагат, боласынъ уьлги —
не ди, аьше?
Юз йыл яшаяксынъма? — Яша, колынънан келсе.
Белки, эки юз де яшарсынъ — не ди, аьше?

Мен — куьн тувыл, дуныяга ярык тоькпеге,
Я аьлим — яшав маьнесин ашып бермеге.
Ойлар денъызден таптым маьнединъ ынжысын,
Ама коркаман, уватып, ишинде не барын билмеге.

Биз — шатлык булагы эм кайгы куйысы,
Биз — нас меканы эм тазалык шоқырагы.
Аьдем дуныядай — коьп онынъ туьрлиси,
Ол — зере эм де уллы — йок ога оьлшем ярагы.

Кайгырма, неге шыктым-ав деп, яшав йолына,
Ынан: сокпайды юрек коькиректе босына,
Кайгырма озганга: болганы — болган,
Эм болаякка да кайгырма — туман алдыда.

Доьнъелектинъ сонъын табып боларма бизге?
Ол юмакты амал йок тувра шешпеге.
Бу дуныяда бизге борыш — келип кетпеге,
Тек ким айтар, неге келемиз эм кетемиз неге?

Неге Кудайымыз бизим кевдеге
Унамаган аьжелсиз яшав бермеге?
Биз минсиз болсак, оьлемиз неге?
Эгер минлимизбе — шуьши кимге?

Мен тувганнан бай болмады бу дуныя,
Мен оьлсем, эште, ярлы болмас дуныя.
Бираз болдым мен дуныяда, энди
Кетеекпен, анъламай, не ди — дуныя.

Баьри кешер — эм туьртпес уьмит урлыгынъ,
Зыян кетер баьри йыйган байлыгынъ.

Эгер боылиспесенъ сен досынъ ман, кардаш,
Болган муылкинъ болар колында явыньнынъ.

Анавы коькирегин согады:

«Менмен мунавы, мен!»

Мунавы бокша ман мактанады:

«Менмен мунавы, мен!»

Олар, мырадка еттик энди, дегенлей,

Аьжел эсикти кагады: «Менмен мунавы, мен!»

Копь йыллар ойландырды мени яшав, табиат,
Калмады дуныяда мен аньламаган бир зат.
Эш бир зат аньламаганымды энди аньладым, —
Сол ды меним сонъгы ашкан энъ уллы акыйкат.

Мен бу ийги дуныяда — кишкей окувшы.
Исим авыр; яшав — бек каты окытувшы.
Энди шаш агарган, а мен аьли окыйман,
Кирмей усталар санына, яшав курувшы.

Саьбий — бесикте, мейит — коьрде,
Сол ды бактысы тувганнынъ ерде.
Соравлар коьп, кене де сорама —
Кулга сырын ашпас иеси оьмир-оьмирде.

Бар ма эди дуныядынъ баслапкы булагы?
Бу ды Кудай бизге берген кыйын юмагы.
Даналар оны шешпеге алысып коьп заман,
Шешалмай койганлар, тек авырып баслары.

Токпе коьзяс, ойлап озганга куьнинънинъ,
Буьгуьнги иске алма сен оьлшемин эртеннинъ.

Озганма такыйка, я келерме — ынанма ога,
Яшайсынъма соьле — эне сол сенинъ наьсибинъ.

Билимди яшав каьрим мен эткенмен,
Яла, акыйкат — баьрин де билгенмен.
Йок мен шешпеген туьйиншик бу дуныяда,
Тек оьлим мага шийлей туьйилген.

Берк кентте саклайды падишах тотайын,
Терен тутар юректе акыллы сырын.
Бил, яркылдап яйнайды ынжы да, эгер
Бакашанак ишинде тувса ясыртын.

Эркелеп, ойсыз коклык ясыл шыбынды,
Кой, тепшек ас коьргенлей, ога шапканды.
Мен, Хайям, колай аштан калганым,
Ашаганша алсувдыр алдыма салганды.

Болайым мен аш, яланъаш, я урлакай,
Болганша халк арада атым ялагай.
Ашамай, аштан колай оьлгенинъ,
Сыйласа такта олтырган сымырай.

Эгер алал куллыкшы, тери тоьгилип,
Каьрлесе оьтпегин, билеклерин туьрип,
Йок оннан сыйлы бу дуныяда —
Кылынмасын биревге, белден буьгилип.

Кудайдынъ эткени калай аьлемет!
Юреклеримиз бизим толы аьсирет:
Биз кешемиз дуныядан, эш анъламай
Не басын, не маьнесин, не кашан дирет.

Коьргенинь — уьсти ди бу дуныядынь,
Дуныя терен ди, таппассынь тубин.
Йок маьне, аьдем, коьзлеринь коьргенде —
Заттынъ туйп маьнеси бизден ясыртын.

Оьзин тыймаган — яманлыктынъ кулы,
Картлыкта аькелер бос уйге йолы.
Яшайсыма, яша дайым ойланып —
Кимсинъ сен, кайдасынь, не болар сонъы.

Яшав китапта окылган сонъгы бет,
Язлыктан, шатлыктан калды тек аьсирет.
Яслык — карлыгаш: сезбей калдым келгенин,
Сезгишей, етти кетпеге де дирет.

Данъклы акында айтарлар: «Копар!»
«Аьйлежи», — дер сабыр акында хабар.
Яшав аьруьв — сени бирев билмесе,
Оннан да аьруьв — биревди де сен билмесень.

Ишкиди тасладым. Юрегим яра,
Кими маслагат, кими дарман береди мага,
Болар деп енъил, аламан баьрин. Айхай!
Хайямды куткарап тек толы тостакай!

Бездим берлилер мага дана дегеннен,
Баскалыгым йок, олла, меним биревден.
Оьзимди, дуныяда мен билмеймен артык
Мени оқып, мени мактаган дуьнькейден.

Рудаки

Кыталар

Тилеген — увдан да яманын билмеген
Пақырдан бурылар, кабагы туыйылген.
Аьлевшиндей турман, тынълаш деп мени,
Сосындай корлыкка калдым мен неге?

Асыл тукум, акыл, юмсак кылык, савлык —
Мине аьдемге Кудай берген доьрт байлык.
Ога разы бол эм куванып коьп яша,
Аьсирет кайгы билмей, коьрип тек шатлык.

Яшав уьйретер, берер маслагат,
Ашы болса да, айтар акыйкат.
Кызбасын коьзинъ эш бир инсанга,
Барынъа разы бол, бол парахат.

Рубайлар

Яшавда адассанъ сен, олтырма мутып —
Кыяметте, явап тураяксынъ тутып.
Йигитликке деп берилген яшавды сен
Эдер этпе, корлыкта каьриптей турып.

Эгер ойлсем мен, суьювден куыйгелеп,
Эситтиралмай суьювди, эрин куубирдеп.
Оылгеним оькиниш тувыл, тек айтсанъ сен куылеп:
«Калай кыйын-ав, оьлди язык, мага оьпкелеп!»

Юрегинъ каты, тоялмайды эш, мени кыйнавдан.
Отта янсам да, коьзинъ ясланмас, мени аявдан.
Тек неге яшавдан артык суьемен сени, суьемен,
Болсанъ да бетер мени ютпага абзир явымнан.

Тоьзимим курыды, юректи кыйнайды зая.
Неден керек юрек, акыл, эгер кетсе шая.
Кайгым уйкенлиги усаса да Кап тавына,
Ириталмайды юрегин, ол — сынтас кая.

Сувык коьзлерден дертим шийлей туьйилди.
Юрегим, тамырым ман, шийлей туьйилди.
Енъил болар деп, мен йылап та алдым,
Тек коьзьястан туьйимим бетер туьйилди.

О, Рудаки! Эркинъе берк бол,
бол артык баскадан.
Юрегинъ ашык, намысынъ таза, шатлан яшавдан.
Ойланма, яшавым осал, баскалар — завькында.
Яшавда яманга карама, яхшыга суклан!

Абу Али ибн-сина

Ишпесенъ шагыр — «аввлис» дерлер,
Ишсенъ, «ишкиши» тез этерлер.
Ишпеге болаяк шах, канъыма, я дана,
Ишпе, бу санга кирмесенъ, ерлер.

Сырын ясырмас — дуйнъкей, я копар.
Саклык алтыннан артык та болар.
Сырынъ сенде есирде, оны сакласанъ,
Айтканлай ок, сени есирге ол алар.

Шал басымды бояк пан карага мен бояйман,
Созбага тувыл, ясарып, куьналы куьнимди.
Бояк пан кайтпаяк яслыгым,
оны мен анълайман —
Картлыкка кайгырып, киемен кара кийимди.

Этикши

Суьвретти тешкерип карап, этикши
Тапты этиктинь бир кишкей кыйтыгын.
Шоьткисин, боягын алып, суьвретши
Туьзетти сол саьат онынь айтканын.

«Мунавдынъ бети кыйшык, тоьси яланъаш», —
Деп этикши бардыра ойларын.
Сонда, даяналмай, суьвретши: «Эй, кардаш,
Карамашы, болса, этиктен йогарын!»

Бакалар патшасы

Басня

Бакалар, эркинли яшавдан безгеннен,
Тилейдилер Патша коьктеги Танъриден:
«Яшав болама мунавы, бассыз-сыйраксыз,
Патшасыз болган халк айлак кылыксыз.

Берсень бизге бир патша, боляк йорык,
Аър бака пайдалы этер эди куллык.
Бойсынар эдик сол патшага биз соьзсиз,
А соьле биз патшасыз — турган бир оьксиз».

Бездиредилер тамам Танъриди, йылап...
Патша йибередилер ол, буларды аяп.
Келеди патша коьктен, шувылдап ушып,
«Шалп» деп туьседилер коьлге, батпакты шашып.

Эм бакалар сонда, юреклер ярылып,
Кашыптылар ян-якка, басты сыпырып.
А патша аьлемет: мазаллы, кеселтек,
Бир заты осал тек: карагай ол доьмбек.

Бакалар турадылар, эректен карап,
Сонь келедилер аста, ийгилик йорап.

Патша болса, делхайыр, ятыр батпакта,
Анълайдылар баърин бакалар сол шакта.

Баслайдылар ойынды, уьстине минип,
Бир куьннен коядылар, ойыннан безип.
Баркылдайдылар яне, тилеп Танъриге:
«Бер шынты патшады, бергенинь — селеке!»

Береди Танъри энди Кутанды сайлап,
Неге ярамады-ав доьмбек деп ойлап.
Баслайды Кутан коьлде патшалык суьрип,
Аьр куьн коьзлейди юртын, асыкпай юрип.

Кутан доьмбек тувыл, о! Кылыгы баска —
Йолда раскан бакадынъ «манълайы каска».
Тоьреди кескин кеседи Кутан оьзи:
«Шуьшлисинъ, Бака!» —
онынь билген бир соьзи.

Бейили мезгилсиз-ав ашык Кутаннынь,
Куьннен-куьнге кемийди саны бакадынъ.
Бакаларда, элбетте, коьнъил йойылган,
Токтавсыз баркылдав коьлде койылган.

Каьрип аьлде калган бакалар йыядылар йыйын:
«Бизге кургакта да болмаган мунадай кыйын, —
Дейдилер олар, —
Болмайды я сувдан бас шыгарып, я бакырып,
Таьвесилемиз, сайсы, Кутаннан кырылып.

Йиберейик тагы да элши Танъриге,
Бир сабырыннан патша берсин ол бизге».

Келеди элши Танъриге, айтып хабарын,
Яваплайды Танъри ога, туыйип кабагын:

«Биринши ярамады — уьндемес, межбин.
Экинши яман — тапкан куллыктынъ эбин.
Баска берсем де, басларсыз сиз куьбирдеп,
Суьйткенде, яшанъыз, «барына шуькир» деп.

Баснядынъ туьби, береди бизге ой-кенъес:
«Яманды коьрмей, яхшыдынъ басы билинмес!»

ИШТЕЛИГИ

Куьнайлан

Куьнайлан	5	Сокрыюман.	11
Токыш	5	Сув тасыган	11
Бузав	7	Шеншек	12
Елмавыз	8	Шомака	13
Папай	8	Кеме.	14
Савыскан	9	Ел.	16
Тайым	9	Рауль	17
Тотыгус	9	Япалак кар.	18
Боьдене	10	Юлдызлы кеше.	19
Собалак	10		

Кешир

Авылым.	22	Копь керек пе	
Сырага	22	аьдемге?	30
Куьзги куьйлер.	23	Бакасув	33
«Ава тамам сисе-ав...».	24	Акуж	35
«Йылтырайды ярык		Аьвлет	35
куьн...»	25	Али-пелуван	35
«Кырда язгы		Кызыкай досыма	36
аьрекет...»	26	Дарман	36
Куьз	27	Мушкырда тас	37
Туман	28	Ябагы ойлар	37
«Аьсиретим, маразым		Хайямды кажавлап	38
—сеннен...»	29	Кобьрермиз	39

Эшек	40	Тербия	47
Куьнши	41	Шайпак	47
Коьзлер.	41	Бакты	47
Язлык	42	Йигит	48
Аксам.	42	Юмарт.	48
Халк шайири	42	Акыллы	48
«Араб язувы кыйын оьрнекли»	43	Куьтпе.	48
«Йолда адассань...»	43	Кербаз	49
«Яшавда эткен затла- рынъ...»	44	Язлык	49
Оьшалар	44	Юмак	49
Есир	44	Шалыскыр	49
Курдаши	44	Ызлар	50
Аьвлет	45	Авран	50
Койшы	45	Куьреге	50
Макам	45	Шувылдыр	51
Коьмек	45	Дуьбир	51
Йылкышы	46	Йылым	52
Ватан	46	Дирек	53
Уьмит.	46	Кылык	53
Пишеншал	46	Муьшел	53
Дарманым	47	Ойлар	53
		Кешир	54

Куьнли туьнлер (Керуьв тептериннен)

Керуьвде кыс	57	Кешиккен кеме яде навигациядынъ	
Шайбада мешит	58	сонъы	67
Сенаман	59	Дактуй	68
Тундрада	60	Романтиклер	68
Шабан	64	Алдыда — океан	69
Тамчарада	66	Океан ягасында	70
Сагынган кыздынъ ойлары	66	Бизим йоллар	70

Ковширмелер

<i>Юсып Баласагуни</i>		<i>А. С. Пушкин</i>	
Кутлы билим		Этикши	96
(уызиклер).	73	<i>И. А. Крылов</i>	
<i>Омар Хайям</i>	86	Бакалар патшасы	
<i>Рудаки</i>	93	(басня).	97
<i>Абу Али ибн-Сина</i>	95		

Магомет Якубович Найманов

СОЛНЕЧНЫЕ НОЧИ

Стихи и переводы

На ногойском языке

Редактор *М.А. Булгарова*
Художественная редакция,
графика и верстка — *А.Я. Унежова*
Технический редактор
Г.М. Хомякова
Корректор *С.А. Кукаева*

Подписано к печати 03.04.12. Формат 70х100^{1/32}.
Бумага офсетная. Гарнитура «NewtonСТТ». Печать офсетная.
Усл. печ. л. 4,2. Усл. кр.-отт. 4,7. Уч.-изд. л. 3,5.
Тираж 350 экз. Заказ №

РГБУ «Карачаево-Черкесское республиканское
книжное издательство».
369000, г. Черкесск, пл. Кирова, 23, Дом печати.

Отпечатано с готового оригинал-макета
в ОАО «Издательско-полиграфическая фирма «Ставрополье»».
355035, г. Ставрополь, ул. Спартака, 8.

Н 205

Найманов М.Я. «Солнечные ночи». РГБУ «Карачаево-Черкесское республиканское книжное издательство». 2012—104 с.

ISBN 978—5—7289—0296—6

«Солнечные ночи» — первый поэтический сборник Магомета Найманова. Содержание книги составляют стихи для детей, философская лирика и переводы.

А $\frac{4802490200-11}{9П1(03)-2010}$ 11—2012

84(2Рос-Ног)6—5

